

O UPRIZORENJU VOJNOVIĆEVA *PROLOGA NENAPISANE DRAME*

Miljenko Foretić

Posljednje zanimljivije djelo Iva Vojnovića, kao što znalci znadu, *Prolog nenapisane drame*, svojevrsni eksperiment, pisano je neposredno nakon *Maškarata ispod kuplja*. Ostarjeli i bolesni pisac, pri zalazu života, napisao je još tzv. *Malu trilogiju*, tematski determiniranu kao dubrovački triptih. Objavljena je 1999. u pišćevu gradu, u povodu 70. obljetnice Vojnovićeve smrti, zaslugom Luka Paljetka, autora opsežne uvodne studije.¹

Prolog nenapisane drame smatra se književnom i životnom pišćevom oporukom. Nastao je tijekom otprilike godinu dana, od jeseni 1924. do istoga godišnjeg doba 1925. Vojnović je dramu prvotno zamislio u četiri čina (pojave), ali je poslije dodao i peti čin. Stvaran je u grču, sačuvan u više autografskih inačica, s mnogo preinaka, brisanja i dopisivanja.²

Od parcijalne praižvedbe 1925. do tiskanog izdanja 1929, dakle od nastanka do kraja dvadesetih godina 20. stoljeća, pobudio je nezatno zanimanje, uglavnom nerazumijevanja i nesporazume. Kako je sam autor izjavio »*drama se služi svim pomagalima suvremene kazališne tehnike, u kojoj ima fantastije, groteske, baleta, kinematografa. To će biti uopće sinteza današnje pozorišne umjetnosti*«³, pa je takvo obrazloženje stvaralo dodatne skepse. Težnja da svoj testament kazališnog i dramskog pisca sroči u metateatralizaciji, miješanjem vremena i prostora, u nakani

da se »približi najrecentnijim strujanjima u onodobnom teatru na tragu Pirandella«,⁴ iznenađujuće i zbunjujuće je djelovala na znatiželjnike.

U novinskim člancima, osvrtima i informacijama povlačile su se opće fraze o pirandelizmu, o novoj dramskoj strukturi, o komadu neslućenih fantazija i ostali ukrasni epiteti. Već sama činjenica da je *Prolog ...* do danas objavljen tek jednom, davne 1929. godine,⁵ podosta nekritično i s nemalim tiskarskim grješcima, čak s ponekim izostavljenim dijelovima dodatni je nemar prema dotičnom djelu. Pred pet-šest godina Luko Paljetak je za ediciju »Stoljeća hrvatske književnosti« priredio kritičko izdanje, no to predugo stoji kod uredništva.⁶ Recenzijâ na tiskano izdanje bilo je veoma malo. Zapravo, ni jedan relevantniji kritičar nije smatrao prikladnim osvrnuti se na taj novitet, s cjelovitom raščlambom i analizom.⁷ S druge strane, rusofilski orijentirani člankopisci povodili su se za isječkom ruske povijesti u Vojnovićevoj drami, pa su posve nekritički zaključivali da je komad »veličanstven i moćan dramski spev, prekrasan dijamant u pesničkom vencu pokojnog pisca, divni dragulj u jugoslovenskoj, slovenskoj i hrvatskoj književnosti«.⁸

Prolog ... je ostao u zapećku zanimanja književne kritike, teorije i teatrologije sve do šezdesetih godina 20. stoljeća, no i tada tek kao predmet usputnih zabilješki. Dvojbe i činjenični previdi protežu se i do naših dana. Tako je u opsežnoj i uglavnom akribičnoj deskriptivnoj bibliografiji o Vojnoviću (literatura o piscu) Dubravka Jelčića, u jedinici u kojoj se informira, prema vijesti iz dubrovačkog glasila, o najavi da će se prvo uprizorenje (premijera) *Prologa nenapisane drame* održati u Bondinom teatru u Dubrovniku 2. travnja 1925. i da će ga režirati autor, preinačeno da će Vojnović nevedenu dramu režirati istoga datuma u Budimpešti.⁹ U opisu osvrta iz »Novog doba« stoji krivi navod da je Vojnovićevo čitanje svog novog teksta u splitskom kazalištu zamijenilo premijeru *Prologa ...* koja je odgođena zbog bolesti jedne glumice.¹⁰ Radilo se zapravo o prikazbi *Maškarata ispod kuplja*, što jasno ističe člankopisac. Takve smješice pratile su Vojnovićev komad i za vrijeme njegovog nastajanja. Tako je zagrebački kazališni list »Comoedia« nazvao dramu *Princeza Tarhanovna* potpuno proizvoljno, štoviše s netočnim imenom Nezanke. Čak donosi vijest o autorovu čitanju u Ženskoj zadruzi u Dubrovniku, očigledno povodeći se više za nepoznatim kuloarskim čavrljanjima, nego za stvarnošću.¹¹

Po mnogim indicijama, Vojnović nije mislio da će *Prolog ...* brzo osvojiti repertoare naših kazališta. To mu se uostalom dogodilo s *Imperatrixom* koje djelo

nije ni izvedeno¹². Ipak se nestrpljivo odlučio da nakon dovršetka I. čina (pojave), boraveći u rodnome gradu, mjestu pisanja nove drame, iskuša dramaturški novitet pred publikom. Nešto prije, prema jednoj novinskoj notici, prvi čin mu je objavljen na njemačkom u Pragu.¹³ Gotovo istovremeno šalje početni tekst netom umirovljenom Josipu Bachu, starom prijatelju, da ga pročita zajedno s Ivom Raićem, uz popratno pismo ispovjedne intonacije.¹⁴

Krnja praizvedba, kao svojevrсна intđukcija, zbila se, kako smo naveli, 2. travnja 1925. u Bundićevu (Bondinu) teatru kao glavna atrakcija kao glazbeno-recitativne Umjetničke večeri, u organizaciji Jugoslavenskog akademskog kluba. Kako je poslije Vojnović izjavljivao, to je bila »*predigra od predigre*«. ¹⁵ Po svemu sudeći, u proširenijoj verziji od one tiskane. Ta inačica dosad nije pronađena. Vojnović je htio opipati bilo gledateljstva, hoće li shvatiti njegove inovacije, konstrukcije i verbalizam. U svojoj scenskoj provjeri zanimalo ga je zasigurno funkcioniranje dvostrukosti lica, postupak teatra u teatru, stava izrečenog u jednom pismu: »*Riječ 'inscenacija' je 'bluff'. Dvije stolice i dva glumca koji znadu što govore, to je ideal i cilj drame*«. ¹⁶ Kao da je u dubrovačkoj izvedbi želio scenski ostvariti neposrednost i jednostavnost kazališne umjetnosti, bilo u dramaturgiji, tako i u režiji i glumi. Ta težnja za oslobođenjem od šablonskih naslaga tradicije, čime je prednjačio nad ustaljenim oblicima, koji su manje-više vladali u našim kazalištima, po šturim izvješćima novinstva naišla je na znatnu pozornost, pa čak i aklamacije publike. Dakako, teško je precizno rekonstruirati to prvo djelomično uprizorenje *Prologa nenapisane drame*, bez gotovo ikakvih teatroloških sastavnica. U predstavi su sudjelovali prvaci dubrovačkoga kazališnoga amaterizma, koji je tada doživljavao uzlete ¹⁷ i mlada Božena Begović, kćerka književnika Milana Begovića. Premda je Vojnović običavao kadšto režirati svoje komade, posebice amaterskih obilježja, primjerice poznatu prikazbu *Ekvinocija* u Dubrovniku 1903. s ispravljenim tekstom, potom treći čin iste drame i *Suton* 1927. u svome zavičaju, ¹⁸ mišljenja sam da mu je pri režiji *Prologa...* bitno pomagala spomenuta B. Begović. Dotična je imala stanovitu kazališnu kulturu, školovala se u inozemstvu i glumila. Djelovala je tada u Dubrovniku kao umjetnička voditeljica »Dubrovačke diletantske pozorišne družine« (od 1923. do 1925, 1927), bila glumica i redateljica. Na repertoaru tog amaterskog sastava uvela je i neke inozemne novitete, primjerice Schnitzlera i najnovije komade svojega oca, pa Čehova i Gogolja, a čak je ambiciozno postavila *Na tri kralja ili kako hoćete*, u dubrovačkoj izvedbi naslovljenoj *Bogojavljenka*

noć.¹⁹ Ta osebjuna feministkinja, danas poznatija kao prva spikerica Radio Zagreba (od 1927. g.)²⁰ bila je sklona scenskim eksperimentima i suvremenijim propitkivanjima, pa je prvo djelomično uprizorenje *Prologa ...* zajedno s piscem moglo vjerojatno dočarati na decentan način Vojnovičeve poruke. Dubrovačko glasilo je doslovce zabilježilo: »*Blijesak pjesničke frazeologije i ritmičke melodije, kojom je pjesnik znao da splete potresne dramske prizore pobugjuju posebni interes, čemu pridoniješe i naši diletantski prvaci svojom odličnom igrom. Autor, koji je osobno režirao komad bio je burno aklamovan i obasut cvijećem, a ovacije se nastaviše i van kazališta na ulazu u auto*«. ²¹ Pretpostaviti je da su akteri glumački zatomili sitnorealistički, deklamatorski, pa i patetični stil glume. I gledateljstvo je zasigurno bilo poneseno iskazima posebitog štovanja i slave svoga ljubimca, kojim su se ponosili.

I Vojnović je bio vidno zadovoljan, gotovo ushićen uspjehom krnje praizvedbe. Neposredno nakon premijere pisao je bratu Luju: »*Ne pišem ti rado o sebi — ma valjalo bi da ti pišem, neslućeni grandiozni uspjeh mog Prologa — djelovao je kao grom. Svak bi čio sad uzdignut se à la l’auteur de cet événement historique. Non credo sulla durata di così belle esplosioni — ali svak je ostao dirnut ... I valja da mi dvojica budemo i precursori, pa da nestanemo ...*«. ²² Tu njegovu umišljenost o preteći nove dramske forme, neke vrste antiteatra, potvrdio mu je Lujo nazvavši *Prolog ... »najgenijalnijim plodom njegova genija*«. ²³

Usporedo s nastavkom pisanja i dorađivanja drame Vojnović se ipak trudio da svoje novo djelo plasira u tisku i na sceni te da ga promptno predoči publici svojim čitanjima. Prvo je bilo u gruškome ljetnikovcu obitelji Bona (Bunića), potom u splitskom kazalištu, pa u Zagrebu, na sceni Hrvatskoga narodnog kazališta u Tuškancu, konačno u Beogradu, u »Manježu«. Osvrtnici su veoma pohvalbeno naglašavali autorovu interpretativnu vještinu, no o novom tekstu bez raščlamba. ²⁴ Zaključak bi se mogao jezgrovito izreći: Vojnović je bio pokretljiv, živahan, žovijalan, gestikulirao je kao glumac, sugestivno uspostavljajući kontakt sa slušateljstvom. Ponajbolju karakterizaciju njegovih čitanja, dao je kao očevidac i prisutnik Slavko Batušić, na temelju vlastitih sjećanja, među ostalim: »*Našavši se na pozornici... — bio je sav žustar, temperamentan, preciozan, dubrovački skladan, sviđao se u toj ulozi sam sebi, i pomalo koketirao s publikom kao proslavljena primadona privikla na aplauz, cvijeće i ovacije*«. ²⁵ Po izrečenim i naslućenim naznakama Vojnović je s pozornice oduševljavao kao interpretator, a ne kao pisac. Istodobno nije mogao

uvjeriti recenzente, ravnatelje kazališta i dramaturge u mogućnost scenske provjere *Prologa...* . Pisalo se i nadalje da je taj tekst neizvediv, da to nije drama već ultramoderna selekcija povijesti, pjesme, groteske, satire; da ne zadovoljava osnovne dramaturške postulate, štoviše da prikazivanje *Prologa...* neće »moći reproducirati ono što je Vojnović otkrivao čitajući svoje najsubjektivnije djelo...»²⁶ Vojnović se nadao da će cjeloviti *Prolog...* biti prikazan u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu, pa se dopisivao s bivšim intendantom J. Bachom i novim ravnateljem Julijem Benešićem od kojega je dobio čak dobar novčani predujam.²⁷ Isto je nastojao postići u Narodnom pozorištu u Beogradu, bez konačnog uspjeha. Sva ta nastojanja bila su popraćena konstatacijama da je drama »*artistička ekstravagancija pisca*«, »*prebujna, odveć maglovita, nekako sablasna i vrlo nerealna u kazališnom pogledu ...*«,²⁸ s izričitim komentarom »*tekst nije za izvođenje*«.²⁹

Istovremeno se Vojnović hvalio kako za cjelovito izvođenje *Prologa...* ima mnogo ponuda, iz Praga, Poljske, Njemačke, i da je poznati Reinhardt zainteresiran upoznati se s njegovim djelima, dakako u prijevodima.³⁰

Zanimljive su informacije, koje nisam mogao detaljno ispitati, da je za izvođenje *Prologa...* , nakon objavljivanja u francuskom prijevodu, u pariškoj reviji »*Mercure de France*«, bio zainteresiran glasoviti redatelj i kazališni djelatnik Georges Pitoëff (Pitoiev). Najavljeno je da će djelo uskoro biti predstavljeno u ruskom kazalištu u Parizu.³¹ I letonsko kazalište se pripremalo za uprizorenje toga osebujnoga komada. I iz Petrograda (Peterburga) stizale su vijesti da ga pomišljaju izvesti. Ništa se nije ostvarilo.³² Ni nakana berlinske filmske kuće »Ulfa« da u proljeće 1930. u Dubrovniku i južnoj Dalmaciji snimi film prema *Prologu nenapisane drame*, kao što je bila realizirana ekranizacija po motivima *Gospođe sa suncokretom* 1923. godine u produkciji češke kompanije,³³ nije polučena.

Poslije zbivanja oko sudbine imožebitnog uprizorenja cjelovitog *Prologa...* poneki se autor dotaknuo toga djela, tek u obrisima, primjerice Albert Haler i Ahmed Muradbegović, bez posebitog razumijevanja. Nakon dužeg vremena od prvoga djelomičnog scenskog predočenja i jedinog tiskanog izdanja uslijedila su suvremenija zapažanja o *Prologu ...*, uglavnom usputna u većim cjelinama o Vojnovićevim dramama. I nadalje se iskazuju nedoumice i rezerviranost, pokoja naklonost, ali i negacije. U ovom prilogu u prvom redu nas zanimaju stavovi i izjašnjenja o mogućim kazališnim realizacijama, kojih je izrijekom bilo veoma malo.

Branko Gavella, poznavatelj Vojnovićeva opusa i višekratno uspješan redatelj *Dubrovačke trilogije*, u poznatom ogledu »Što mislim da znam i što ne znam o Ivu Vojnoviću« pokazuje blagu simpatiju i upitnost prema »misterioznoj tami«, njezinoj zamagljenosti. Priznaje da je za njega *Prolog...* »još uvijek nerazjašnjena zagonetka« i izriče uvjerenje da je u njemu »ključ za konačno shvaćanje mnogih nekongruentnosti Vojnovićevog stvaranja«. ³⁴

U studiji »Vojnovićeve drame« Vlatko Pavletić predlaže podjelu dramskih radova u četiri podvrste: dubrovački ciklus drama, simbolističke drame s nacionalističkom tendencijom, drame kozmopolitskog sižea i poetska djela u dramskom obliku. U potonjoj uz *Gundulićev san* i *Imperatrix* uvrštava i *Prolog nenapisane drame* očigledno dvoumeći se što bi s tim osebjunim žanrom, smatrajući ga nedovršenim. Lapidarno ga obilježava, kao i navedene sastavke, »da nisu scen-ska u pravom smislu riječi«. Tipična prosudba književnog kritičara, a ne kazališnog znalca i praktičara. ³⁵

Franjo Čale je 1963. objavio raspravu stilističkog značaja »O romantičkom porijeklu 'subjektivno - lirskog' u stilu Iva Vojnovića«. Premda naglašava da mu je prvenstveni cilj »upozoriti samo na paralele između Vojnovićeva djela i talijanskih književnih pojava« u prosudbi o *Prologu...* ponešto prelazi zadane okvire. Uglavnom uopćeno podvlači usporedbe *Šest lica traže autora* L. Pirandella i Vojnovićeva teksta te drži da je Vojnović crpio tehniku dramaturškog postupka iz talijanskog uzora na neuvjerljiv način. Elokventnim diskursom nižući temeljne značajke, zapravo mane, *Prologa...*, uz utjecaje i D'Annunzija, ističe da je dotični komad »konglomerat konstruktivizma«.

Ipak, Čale priznaje zanimljivost eksperimenta »vještog poznavaoča dramaturških problema«. Zaključuje da bi *Prologu...* trebalo posvetiti više pozornosti, ponajviše zato »da se razbiju mnoge predrasude i kriva mišljenja o tom djelu«. ³⁶

Kazališni redatelj, publicist i novinski urednik Davor Šošić gotovo istodobno u nedugom eseju pokušava prodrijeti u poetiku Vojnovićeve dramaturgije. Prvi se u tome vremenskom odsječku izjašnjava o dvojbenosti uprizorenja *Prologa...*. Baveći se ukratko dramom misli da je možda »neobuzdano bizarna radost stvaranja« uzrokom što se nije scenski izvela. Uz ovu ne baš sretnu formulaciju, u stilu već uobičajenih sintagma, naglašava Vojnovićev poetski talent, zanimljivost teksta u sklopu cjelokupnoga Vojnovićeva opusa, no eksplicite kaže: »Sumnjam u scensku vrijednost i praktičnu namjenu tog eksperimenta«. ³⁷

Marijan Matković, kao kazališni poznavatelj, u često citiranom ogledu o Vojnoviću književnim izričajem afirmativno govori o dramama s dubrovačkom tematikom (*Ekvinocija*, *Dubrovačka trilogija*, pa i *Maškarate ispod kuplja*). U njima se očituje dramski talent i autentičnost doživljaja. Dotiče se i *Prologa...*, koji je u stvari »*grubi nesporazum*«, jedan od Vojnovićevih »*klasičnih promašaja*«. Prazna teatralnost, ekshibiciono pozerstvo, mrtva, zvonka fraza, zaključne su označnice Matkovićava negativnog suda o *Prologu...*³⁸

U ozračju suzdržljivosti i niječnih sudova spram *Prologa...* i njegova uprizorenja dubrovački teatar postavlja na repertoar taj u biti neprovjereni i neproučeni tekst. Bilo je to razdoblje umjetničkog uzleta Kazališta Marina Držića, kad se stvaralački uspješno spajaju i prožimaju raznorodne silnice glumačkih naraštaja i redateljskih proniknuća. Praizvedba cjelovite Vojnovićeve drame u režiji mladoga Ivice Kunčevića zbila se 20. veljače 1971. U kratkom vremenu, do 11. svibnja iste godine,³⁹ *Prolog nenapisane drame* izveden je devet puta, uglavnom pred ispunjenim gledalištem. Kunčević se smjelo upustio u projekt zanemarenog komada. Zanimala ga je samo sceničnost i funkcioniranje predstave. Napravio je tekstualne rezove, izostavio je dijelove u kojima se i suviše blagoglagoljivo raspreda o ulozi pisca, meditacije o stvaralačkim postupcima, o svrhovitosti kazališne iluzije. Pogotovo je skratio autorove nepotrebne ekskurse u rusku povjesnicu u prizorima Jelisavete Tarakanove i admirala Orlova.⁴⁰ To je bilo vidljivo u prikazbi koja je dobila na sažetosti i ritmu. U toj zanimljivoj scenskoj postavi, bez natruha isforsiranih modernizama, ostvario je Kunčević gledljivost i jednostavnost spretnom uzajamnosti i pretakanjem nadrealističkog i zbiljskog. Uz potporu novopridošlih histrionskih akademaca, talentiranih glumišnika Kruna Šarića i Dubravke Kunčević (poslije Miletić) te Miše Martinović, u naponu glumačke ekspresije i ostalih sudionika, uz zapaženi udjel scenografa i kostimografa Marina Gozzea. Potonji je scenu dubrovačkoga kazališta, manjih dimenzija, proširio i rastvorio, u dubinu i visinu i time omogućio stvaranje prihvatljivog otvorenog prostora. Ponegdje predočena u oštrim lomovima, koji nisu remetili tijek izvedbe, Kunčevićeva režija je ponudila jedan od načina scenske provjere toga od kazališta odbačenog djela.

Poslije veoma dobre predstave *Ekvinocija* u dubrovačkom teatru 1971. godine, prikazbe duge prisutnosti na našim scenama, Kunčević je donekle sličan postupak kao u *Prologu...* primijenio u uprizorenju *Maškarata ispod kuplja* 1976. u Dramskom kazalištu Gavella. Uspješno ostvarenje problema kazališta u kazalištu.

U doba inicijalnih dolazaka kritičara, posebice iz Zagreba, na predstave Kazališta Marina Držića za vrijeme tzv. zimske sezone, objavljena su dva osvrt na praizvedbu kompletnog *Prologa nenapisane drame*.

Dražen Vukov Colić je pohvalio uprizorenje, koje smatra u prvom redu Kunčevićevim umijećem. Redatelj je po člankopiscu »razbarušeno obilje pretvorio u kazališne vrline«.⁴¹

Marija Grgičević je pak znatno rezerviranija u prosudbi, držeći da je djelo u scenskoj realizaciji ostalo »bez prave poente«.⁴²

Nakon dubrovačke izvedbe cjelovitoga *Prologa...* više se i sustavnije pisalo u teatrološkoj i inoj literaturi o tom Vojnovićevu djelu, premda se Kunčevićeva režija gotovo i ne spominje. Pitanje je jesu li autori znali za nju. Tako je Raško V. Jovanović u monografiji o Vojnoviću⁴³ posvetio zaseban odjeljak *Prologu...*. Pisac analizira sa stanovitim simpatijama tu izazovnu dramu, donekle s profesorskom pedanterijom. Zanima ga prije svega pitanje dramskog postupka, koji je svojevrsni odraz Pirandellova *Šest lica traže autora*, dakako s različitim rješenjima. Prema Jovanoviću, *Prolog...* je zanimljiviji po iznošenju piščevih pogleda na teatar, negoli po izradi samog sižea. Smatra neobično značajnim što je Vojnović raskrstio s nekim šablonama u kazalištu i da je bio u tijeku sa suvremenim europskim pojavama u teatarskoj umjetnosti. Utirao je nove putove, bio je smjel u procedeu, premda je bio sklon ekstravaganciji i isforsiranom modernitetu. Iako se izravno ne izjašnjava o mogućim daljnjim izvedbama — spominje predstavu Kazališta Marina Držića — blago predlaže nove scenske provjere.

Potom je Branko Hećimović objavio zaseban ogled o *Prologu...*⁴⁴ s opetovanim povezivanjem Vojnovića s Pirandellom, ali i samosvojnim prinosom dubrovačkog dramatičara. Suptilnom raščlambom iznosi temeljne značajke djela uz apostrofirane primjere iz *Prologa*. Izriče i neke dileme, koje bi se možda mogle otkloniti sustavnim iščitavanjem teksta, jer u *Prologu nenapisane drame* »valja se tek probijati do onoga što autor misli«, za razliku od znamenita Sicilijanca. Upravo to je, po Hećimoviću, »jedan od glavnih razloga ... što ovo djelo nije naišlo na pravi scenski odjek, a i pitanje je da li će ga ikada zadobiti«. Drži da je *Prolog...* ipak iznimna *lesedrama* hrvatske književnosti i da »svjedoči o začuđujućoj duhovnoj i stvaralačkoj svježini te otvorenosti prema novom« Vojnovića u suton života.⁴⁵

Zanimljive su neke autentične reminiscencije Drage Ivaniševića o Vojnoviću i njegova razmišljanja, kako ih naziva »bilješke«,⁴⁶ o *Prologu...* u europskom

kazališnom kontekstu. Uz sve pokoje ograde, on se jedini izričito zalaže za njegovu scensku provjeru: »*Smatrao sam i smatram da bi Prolog, uz stanovite dramaturške zahvate, u prvom redu kraćenjem teksta, i te kako mogao zanimati glumce, redatelje i ostale teatarske ljude, kao, razumije se, i inteligentnu publiku ...*«⁴⁷ Devedesetih godina prošloga stoljeća objelodanjena su tri raznolika ogleda o *Prologu...* Katarina Hraste u okviru veće cjeline »*Gospođa sa suncokretom i film*«, u kojoj razlaže o utjecaju mlade umjetnosti na dotičnu dramu, uvrštava i kratki prikaz naslovljen »*Film i Prolog nenapisane drame*«.⁴⁸ Zadržava se na trećem činu (pojavi), u kojem autor raspreda o odnosu filma i kazališta, davajući prednost teatarskoj predstavi.

Godine 1997. Lada Čale - Feldman u teatrološki inovativnoj knjizi, teoretski fundiranoj na suvremenim metodološkim motrištima, posvećuje poseban odjeljak Vojnovićevu tekstu. *Prolog...* višekratno označuje uzornim primjerom teatra u teatru. Autorica akribično analizira dramu, sagledavajući njezine strukturalne sastavnice, u koja interpretativna svojstva ovom prilikom ne možemo ulaziti. Na temelju raščlamba Vojnovićev tekst smatra izazovnim i avangardnim, što je »*za hrvatsku dramaturgiju dotad bila potpuna nepoznanica*«. Utvrđuje činjenicu da je *Prolog...* bio »*vjerojatno teško uprizorljiv za onodobni sustav kazališnoga razmišljanja*« i da je »*silom prilika ostao dramom za čitanje*«. Ne spominje dubrovačke izvedbe, niti se očituje o potrebi scenske provjere.⁴⁹

U jezgrovitom vremeplovu oko sudbine *Prologa...* i njegova uprizorenja kronologijskim slijedom zaključan je, barem zasad, uradak Morane Čale o Vojnoviću i Pirandellu, s naglaskom na dvostrukost likova. Postmodernistički je napisan, s previše citatnosti, prizivajući se na dotadašnju literaturu o predmetu. Pozornim iščitavanjem teksta *Prologa...* autorica kadšto pronicljivo detektira zapretene niti Vojnovićeve dramaturgije. Prilog je bez ikakvih naznaka o mogućnostima scenskog predočenja u suvremenom teatru.⁵⁰

Tako je, po svemu sudeći, fortuna *Prologa...* glede eventualno ponovnog kazališnog propitkivanja, odgođena, odnosno potpuno neizvjesna.

U vremenu svakojakih eksperimenata, gnjavaža i suvislih rješenja, kad se u teatru gotovo sve može, maštoviti redatelj, prokušani dramaturg, uz dobru glumačku ekipu i ostale suradnike, naišli bi na izazove Vojnovićeva komada. Reduciranje predložka od ispraznih verbalizama i drugih nepotrebnosti, drama »između sna i jave«, ironije i s upitnošću o smislu modernoga kazališta pruža određene zanimljivosti koje i danas mogu zaintrigirati kazalištarce i publiku.

BILJEŠKE

¹ Ivo Vojnović: *Mala trilogija*. Sastavio, protumačio i predgovorom popratio Luko Paljetak, Matica hrvatska, Dubrovnik 1999. Sastavci su: *Čudo sv. Vlaha, U zadnjem času, Kako je Blažena Gospa prošetala preko Place*.

² Rukopisi se nalaze u Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku: br. 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490. Opisao ih je Stjepan Kastropil: *Rukopisi Naučne biblioteke u Dubrovniku*, knj. 1, Zagreb 1954, str. 360-363.

³ Zora Špiccer-Vinković: »Razgovor ugodni sa g. Ivom Vojnovićem. Njegov život i rad. Nova drama«. *Riječ* (Zagreb), 6 (1925), br. 165, str. 4.

⁴ Luko Paljetak: *Mala trilogija* (v. bilj. 1), str. 6.

⁵ Ivo Vojnović: *Prolog nenapisane drame*, Izdanje Francusko-srpske knjižare A. M. Popovića, Beograd 1929. Prva i treća pojava objavljene su ranije u: »Srpski književni glasnik«, 1925, br. 2 i 1926, br. 9, te »Novo doba« (Split), 1926, br. 296.

⁶ U sklopu izdavačkih planova Matice hrvatske kao nakladnika spomenute biblioteke *Prolog ...* predviđen je za tisak u drugom svesku Vojnovićevih djela pod nazivom *Drame* zajedno s *Dubrovačkom trilogijom* i *Maškaratama ispod kuplja*. U procesu je rada, odnosno pred završetkom.

⁷ Napisi Tone Potokara (»Dve drami«, *Slovenec*, Ljubljana, 57 (1929), br. 279, str. 7) i Ljubomira Marakovića (»Pjesnikov oproštaj«, *Hrvatska prosvjeta*, 17 (1930), br. 3, str. 66) više su obavijesti nego osvrti. Prvi načelno hvali djelo.

⁸ Ilija Goleniščev - Kutuzov: »Ivo Vojnović i Rusija«, *Dubrovnik*, 1 (1929), br. 7, str. 223-229; V. i Aleksije Jelačić: »Zagonetna epizoda ruske historije u pesničkoj interpretaciji Iva Vojnovića«. *Zbornik iz dubrovačke prošlosti. Milanu Rešetar u sedamdesetoj godišnjici života*, Jadran, Dubrovnik 1931, str. 403-406. O boravku privlačne samozvanke, kneginje Jelisavete Tarakanove u Dubrovniku 1774. s poljskim konfederalistima na čelu s knezom Radziwiłłom najcjelovitiji povijesni prikaz iznio je Piotr Żurek: »Boravak barskih konfederata u Dubrovniku (godine 1774.)«, u: *Ragužani i Sarmati. Iz povijesti dubrovačko-poljskih odnosa u drugoj polovici 18. stoljeća*, Veleposlanstvo Republike Poljske u Zagrebu, Zagreb 2001, str. 51-68; prevedeno i na poljski u istoj knjizi. Tarakanova se predstavljala kao tobožnja zakonita unuka ruskog cara Petra I. Romanova, s pretenzijama na rusku krunu.

⁹ »Novo djelo g. Iva Vojnovića«, *Narodna svijest*, 7 (1924), br. 12, str. 6. Dubravko Jelčić: Građa o Vojnoviću. Ljetopis Ive Vojnovića, Literatura o Vojnoviću (Deskriptivna bibliografija). Kronika Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, 2 (14), br. 3-4-5 (38-39), Zagreb 1996, br. jedinice 726, str. 155. U ovom radu služio sam se tom veoma korisnom bibliografijom za spoznaju o Vojnovićevu životu i djelu.

¹⁰ V/inko/ K/isić/: »Narodno pozorište. 'Prolog nenapisane drame'. Napisao Ivo Vojnović. Čitao pisac«, *Novo doba*, 8 (1925), br. 230, str. 4. D. Jelčić: *Kronika ...*, nav. dj., br. 738, str. 157.

¹¹ *Comoedia*, 8.12.1924., usp. Mirko Žeželj: *Gospar Ivo*, Centar za informacije i publicitet, Zagreb 1977, str. 254.

¹² To se ponajviše odnosi na Hrvatsku (v. *Repertoar hrvatskih kazališta*, sv. 1-2, 1840-1860-1980, priredio Branko Hećimović, Globus - JAZU, Zagreb 1990), ali ni drugdje nije imao sreće. Vojnović je dramu čitao 8.12.1917. u Gospojinskom klubu u Zagrebu i 1918. u Osijeku s velikim uspjehom prema pisanju tiska. Usp. »Vojnovićev 'Imperatrix'«, *Narodni list*, 66 (1917), br. 99, str. 2; »Čitanje 'Imperatrix'«, *Jug*, 1 (1918), br. 32, str. 4. I Luko Paljetak u analitičkoj studiji »'Imperatrix' zaboravljena misterija ostrva zaboravi«, *Uvidaji iz starije i novije hrvatske književnosti*, Biblioteka »D«, knj. 14, Časopis »Dubrovnik«, Dubrovnik 1990, str. 133-154 (prvo u »Mogućnosti« 19 /1972/, br. 3; u knjizi je tekst »opremljen i ažuriran potrebnim citatima«) primjećuje da »ovo djelo u svakom slučaju nije scenično«, što ga »zaista čini literaturom a vrlo malo kazalištem nedostatak je stvarne dramatike« (str. 149).

¹³ Mirko Žeželj: nav. dj., str. 255.

¹⁴ Isto.

¹⁵ Zora Špicar-Vinković: v. bilj. 3. Isto: »Razgovor s Ivom Vojnovićem«. *Novo doba*, 8 (1925), br. 171, str. 3.

¹⁶ Mirko Žeželj: nav. dj., str. 255.

¹⁷ V. Miljenko Foretić: »Dubrovački kazališni amaterizam između dva rata 1918-1941; Dubrovačka diletantska pozorišna družina, Dubrovnik 1923-1927; Dubrovačko kazališno društvo, Dubrovnik 1924-1936, 1940-1944«, u: *Repertoar hrvatskih kazališta*, 3, priredio i uredio Branko Hećimović, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti - AGM, Zagreb 2002, str. 424-427, 438-441.

¹⁸ Miljenko Foretić: »Ivo Vojnović i dubrovački kazališni život«, *Dubrovnik*, 9 (1966) br. 2, str. 60-72. i tamo navedena literatura. Izdvajam članak Trpimir Macan: »Uz šesdesetgodišnjicu dubrovačke praizvedbe Vojnovićeva 'Ekvinocija'«, *Vidik* (Split), 10 (1963), br. 23, str. 60-64.

¹⁹ Miljenko Foretić: »Dubrovačka diletantska pozorišna družina, Dubrovnik 1923-1927.« *Repertoar hrvatskih kazališta*, 3, Zagreb 2002, str. 426-428.

²⁰ O njoj v. Martin Kaminski: *Hrvatski biografski leksikon*, 1, Zagreb 1983, str. 590-591. i Slavko Batušić *Pogovor* u Božena Begović: *Stih - Proza - Teatar*, Zagreb 1974, str. 143-163.

²¹ »Umjetničko veče«, *Narodna svijest*, 7 (1925), br. 14, str. 6. v. i Mirko Žeželj: nav. dj., str. 255.

²² Mirko Žeželj: nav. dj., str. 255.

²³ *Isto*, str. 250.

²⁴ Vojnovićeva čitanja imala su stanoviti scenski prizvuk. To se može zaključiti iz brojnih novinskih napisa, za dubrovačko čitanje: »Prvo čitanje najnovijeg djela Iva Vojnovića«, *Dubrovački list*, 2 (1925), br. 42, str. 2-3, pretiskano u »Slobodna tribuna« (Zagreb), 5 (1925), br. 621, str. 10 i »Slovenski narod« (Ljubljana), 8 (1925), br. 188, str. 2; za splitsko: *V/inko/ K/isić/*: »Narodno pozorište. 'Prolog nenapisane drame', Napisao Ivo Vojnović. Čitao pisac«, *Novo doba*, 8 (1925), br. 230, str. 4; »'Prolog nenapisane drame'. Najnovije djelo Iva Vojnovića u 4 objave pročitano u splitskom kazalištu dne 20. rujna«, *Obzor*, 66 (1925), br. 263, str. 2; »Hrvatska pozornica«, 1925, br. 7, str. 110 (pretisak iz »Novog doba«); »Premiera prije premiere u Splitu. Vojnovićev 'Prolog nenapisane drame' u splitskom kazalištu«, *Comedia*, 1925, br. 6. zagrebačko: P.v.P. /Petar Preradović ml./: »Vorlesung Ivo Vojnović«, *Der Morgen*, 3 (1925), br. 832, str. ? Tom zgodom Vojnović je najavio da bi se prazvedba cjelovitog *Prologa...* mogla izvesti u Zagrebu, v. Zora Vinković - Špicer: »Razgovor s g. Ivom Vojnovićem. Interesantne obljetnice g. Vojnovića i hrvatske književnosti u oktobru«, *Riječ*, 7 (1925), br. 852, str. 3; za beogradsko Živko Milićević: »Prolog nenapisane drame u beogradskom Narodnom pozorištu«, *Politika*, 1925, 12. XI. s najavom da će se izvesti u dotičnom kazalištu. V. i Dubravko Jelčić: Kronika Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, nav. dj., str. 156-158. Neka Vojnovićeva čitanja uvrštena su kao dramske predstave u *Repertoar hrvatskih kazališta 1840-1860-1980*, 1, Zagreb 1990, str. 130, 387.

²⁵ Slavko Batušić: »Teatar«, 1958, br. 3, cit. prema Mirko Žeželj: nav. dj., str. 258. - O mladenačkim dojmovima splitskog čitanja *Prologa...* vahementno je dočarao Drago Ivanišević: »Bilješke uz referat o Vojnovićevu 'Prologu nenapisane drame'«, u *O djelu Iva Vojnovića. Radovi međunarodnog simpozija* (Dubrovnik 1979.), JAZU - Razred za suvremenu književnost, priredio Frano Čale, Zagreb 1981, str. 142-143.

²⁶ *V/inko/ K/isić/*: »Novo doba«, 1925, br. 230, str. 4 (v. bilj. 24).

²⁷ Mirko Žeželj: nav. dj., str. 256, 262.

²⁸ *Isto*, str. 259.

²⁹ Raško V. Jovanović: *Ivo Vojnović. Život i delo*, Institut za književnost i umetnost, Beograd 1974, str. 340.

³⁰ Zora Špicer-Vinković: v. bilj. 3; »Novo doba«, v. bilj. 15.

³¹ »Prologue d'un drame non écrit. Cinq visions. Trad. du text serbocroate inédit par Philéas Lebesgue, *Mercure de France*, 1929, Tom 215, No 751, str. 113-144; No 752, str. 383-421. - »Vojnovićev ugled u inozemstvu«, *Narodna svijest*, 11 (1929), br. 44, str. 6.

³² Mirko Žeželj: nav. dj., str. 260. Zanimljivo je da je bivši redatelj petrogradskog Aleksandrinskog teatra Jurij Ljovič Rakitin držao da *Prolog...* »pruža kazalištu izvanredan scenski materijal«. Dotični je bio neko vrijeme redatelj u Narodnom pozorištu u Beogradu

i Srpskom narodnom pozorištu u Novom Sadu. Uprizorio je Vojnovićevu dramu *Maškarate ispod kuplja*.

³³ »Narodna svijest«, v. bilj. 31; Prema saznanju Mihovila Ercegovića iz Dubrovnika traka filma pohranjena je u Filmskom arhivu u Pragu, usp. Katarina Hraste: *Intermedijalnost u Vojnovićevoj drami »Gospođa sa suncokretom«*, Matica hrvatska, Dubrovnik 1996, str. 123. O toj ekranizaciji ponešto Davor Mojaš: »Tajanstvena Gospođa sa suncokretom«, *Vjesnik, Danica*, 4.3.1995, str.7.

³⁴ Branko Gavella: *Književnost i kazalište*, priredili: Nikola Batušić, Georgij Paro, Božidar Viočić, Biblioteka Kolo, 9, Zagreb 1970, str. 244-245; esej je prvotno objavljen u »Naša scena« (Novi Sad), br. 132-133, str. 6-7, br. 134-135, str. 12-13.

³⁵ Vlatko Pavletić: *Drame Iva Vojnovića, /»Ekvinocijo«, »Dubrovačka trilogija«/ - predgovor »Vojnovićeve drame«, Školska knjiga, Zagreb 1962, str. 19.*

³⁶ Frano Čale: »O romantičkom porijeklu subjektivno - lirskog postupka u stilu Iva Vojnovića (Tragom talijanske kulture u njegovu djelu)«, *Umjetnost riječi*, 7 (1963), br. 2, str. 137-163; cit. prema istom prilogu (bez podnaslova u zagradama) u: *O književnim i kazališnim dodirima hrvatsko - talijanskim*, Matica hrvatska, Dubrovnik 1968, str. 253-255.

³⁷ Davor Šošić: »Poetski kontrapunkt Vojnovićeve dramaturgije«, *Republika*, 19 (1963), br. 4, str. 180-181, o *Prologu...* 181; isto u: *Ideje i život. Rotofeljtoni*, Stvarnost, Zagreb 1974, str. 202- 209.

³⁸ Marijan Matković: »Ivo Vojnović«, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 55, Matica hrvatska - Zora, Zagreb 1964, str. 18, 30.

³⁹ Miljenko Foretić: »Kazalište Marina Držića, Dubrovnik (1944-)« - *Repertoar hrvatskih kazališta 1840-1860-1980*, 1, Zagreb 1990, str. 641.

⁴⁰ Redateljska knjiga u Arhivu Kazališta Marin Držić, Dubrovnik. - Gledao sam predstavu dva puta.

⁴¹ Dražen Vukov Colić: »Predstava režisera koji prvenstveno vjeruje kazalištu«, *Dubrovački vjesnik*, 21 (1971), br. 1063, str. 7; »Ivo Vojnović: 'Prolog nenapisane drame'. Praizvedba u dubrovačkom kazalištu«, *Vjesnik*, 32 (1971), br. 8632, str. 4.

⁴² Marija Grgičević: »Praizvedba kazališta 'Marin Držić' u Dubrovniku. Nepoznati Vojnović. 'Prolog nenapisane drame' Iva Vojnovića u režiji Ivice Kunčevića«, *Večernji list*, 12 (1971), br. 3574, str. 11.

⁴³ Raško V. Jovanović: *Ivo Vojnović. Život i delo*, Institut za književnost i umetnost, Beograd 1974, str. 334-345.

⁴⁴ Branko Hećimović: »Smisao i anatomija Vojnovićeva Prologa nenapisane drame«, *Republika*, 32 (1976), br. 5, str. 545-555, pretiskano u: »Zapisi o dramama Ive Vojnovića«, *13 hrvatskih dramatičara*, Znanje, Zagreb 1976.

⁴⁵ *Isto*, »Republika«, 1976, br. 5, str. 555.

⁴⁶ Drago Ivanišević: »Bilješke za referat o Vojnovićevom 'Prologu nenapisane drame'«, *O djelu Iva Vojnovića. Radovi međunarodnog simpozija* (Dubrovnik 1979), prir. Frano Čale, Zagreb 1981, str. 141-148.

⁴⁷ *Isto*, str. 148.

⁴⁸ Katarina Hraste: »Film i Prolog nenapisane drame«, u: *Intermedijalnost u Vojnovićevoj drami »Gospođa sa suncokretom«*, Matica hrvatska, Dubrovnik 1996, str.117-119.

⁴⁹ Lada Čale - Feldman: *Teatar u teatru u hrvatskom teatru*, Naklada MD - Matica hrvatska, Zagreb 1997, str. 225-239.

⁵⁰ Morana Čale: »Vojnović i Pirandello: 'Ti' kao prijetnja neispisivošću«, *Dubrovački horizonti*, Zagreb, 29 (1998), br. 38, str. 11-23.